

УДК 37.018:355.231(477)(09)

ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1920-1940-Х РОКАХ

І. В. Тичина

У статті розкриваються поняття змісту професійної військової підготовки та вимоги до змісту підготовки у військових навчальних закладах України у 1920-1940-х рр. Досліджується робота військових шкіл за лабораторною методою та висвітлені, як переваги, так й недоліки навчання за лабораторним планом. Визначені найголовніші предмети навчання для кожної групи військових шкіл та детально розглянуті цикли, на які поділялись дисципліни, та представлено вивчення цих дисциплін погодинно.

Ключові слова: зміст підготовки, військовий фахівець, Головне управління військових навчальних закладів, лабораторний план, навчальні дисципліни.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Будівництво та розвиток Збройних Сил є одними з першочергових завдань кожної держави. Пріоритетним напрямком розбудови Збройних Сил та інших військових формувань України є створення якісно нової системи професійної підготовки офіцерських кадрів, яка є сукупністю спеціальних знань, вмінь та навичок, що відповідає військовій спеціальності, професійному досвіду та забезпечується через успішну діяльність упродовж всієї служби. Умови військової професійної освіти України напряму залежать від геополітичного становища держави, участі її військовослужбовців у локальних збройних конфліктах, а сучасні події ставлять низку нових вимог до підготовки офіцерів Збройних Сил, на які необхідно зважати із врахуванням історичного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз досліджень та різного роду публікацій дозволяє зробити висновок, що на сьогоднішній день не існує комплексного дослідження щодо проблематики статті. Окремі питання, пов'язані з сучасною підготовкою

військових фахівців в Україні досліджували В. Корнещук, Є. Брижатиї, І. Толок, Ю. Приходько та інші дослідники. Щодо змісту підготовки офіцерів сьогодення, цю проблематику вивчали Н. Бондаренко, Г. Артюшин та інші вчені.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У зв'язку з ситуацією, що склалася на сході України, реорганізовується та удосконалюється військова освіта. Військова освіта визначається як процес становлення та розвитку особистості та передачі їй соціального досвіду у військовій галузі. Однак, на відміну від цивільної, військова освіта формує особистість військового фахівця, який повинен і здатен займатися військовою діяльністю. Для врахування всіх прогріхів та недоліків виникає потреба у вивченні історичного періоду становлення та етапів удосконалення військової освіти в Україні у міжвоєнний період.

Завдання даної статті полягає у вивченні та аналізі змісту підготовки фахівців у військових навчальних закладах України досліджуваного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогоднішній час, якісна військова освіта реалізується шляхом забезпечення етапів змісту навчання, а саме: координації навчально-виховної діяльності з поетапним засвоєнням прогресивних методів навчання; формування потреби та здатності особистості до самоосвіти; оптимізації системи перепідготовки та підвищення кваліфікації; створення інтегрованих навчальних планів та програм; формування та розвитку навчальних науково-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців; організації навчання відповідно до потреб на базі вищих військових навчальних закладів; забезпечення зв'язку між загальною середньою, військово-професійною, вищою та післядипломною освітою [1, 6].

Зміст освіти повинен відповідати стандартам освіти. Звертаючись до змісту військової освіти радянського періоду, варто зазначити, що він базувався на комуністичному вихованні, тобто вихованні моно політизованої та ідейно загартованої особистості. Основним принципом побудови змісту в радянській освіті був принцип науковості й комуністичної ідейності. Цей принцип вимагав, щоб в змісті кожного навчального предмета були правильно відображені факти й закономірності об'єктивної дійсності. Саме викладання суспільно-політичних предметів забезпечувало формування в учнів комуністичних ідеалів, почуття соціалістичного інтернаціоналізму,

готовності до праці та захисту Вітчизни, переконання в перевагах радянського устою життя, непримиренності із закордонною ідеологією й мораллю [7].

В радянський період ставилися наступні вимоги до змісту освіти:

- 1) повинен був відповідати тогочасному стану розвитку науки, техніки й культури, продуктивних сил суспільства;
- 2) задовольняти вимогам, які висувалися суспільством до освітньої підготовки на кожному етапі свого розвитку.

Характерною рисою періоду становлення та динамічного розвитку військової підготовки 1920-1940-х років було постійне прагнення до удосконалення змісту освіти, приведення його у відповідність з вимогами соціального й науково-технічного прогресу. У зв'язку з цим у 1920-х роках був проведений науковий аналіз змісту як загальної, так й професійної освіти, та переглянуто принципи підготовки до вибору й організації навчального матеріалу.

На початку 1923 року, після проведення конференції військових навчальних закладів, мережа військових шкіл почала поступово переходити до лабораторного плану. Про цей факт свідчить наказ по військовим навчальним закладам від 1 лютого 1923 року «Про введення лабораторного плану навчання до військових навчальних закладів» [9]. Лабораторний план – це вид організації навчання за лабораторним методом та певною системою виховання й навчання, в основі якої лежала самостійна діяльність, самостійність та активність у навчанні курсантів [11].

Навчальний план складався з трьох частин: клас, поле (полігон) та клуб, але з впровадженням нового плану до освітнього процесу зв'язок між ними зник. Звідси й формується нова задача, що була поставлена перед військовими школами – об'єднати роботу в класі з роботою в клубі й полі [9].

Наказом Головного управління військових навчальних закладів (ГУВНЗ) № 377 від 26 липня 1923 року були опубліковані загальні вказівки до навчального плану військових навчальних закладів 1923-1924 року навчання, які визначали межі застосування лабораторного плану – структура навчального плану надавала свободу в проведенні лабораторного плану, а його ідея була заснована на свободі та самодіяльності у навчанні [9].

Застосування нового плану мало позитивні риси, що були визначені на державному рівні за період 1923-1926 рр.:

- 1) активність курсантів;

- 2) підвищення впевненості курсантів у власних силах;
- 3) розвиток критичного мислення до явищ;
- 4) вміння організувати та проводити самостійну роботу;
- 5) вміння використовувати допоміжні засоби [8].

Як згадується в роботі «Військова школа» Д. Петровського (1924), всі навчальні предмети були поділені на три групи: військові, спеціальні та загальноосвітні з суспільно-політичними. Проходження перших двох категорій предметів було обов'язково, адже це давало військовий розвиток та необхідні знання та навички, які майбутній командир повинен застосовувати на практиці. Викладання військових та спеціальних предметів будувалося по принципу – дати слухачу розуміння, знання та вміння [9].

Вищевказана інструкція ГУВНЗ також визначала найголовніші предмети навчання для кожної групи військових шкіл:

а) для піхотних шкіл: тактика, топографія, суспільствознавство, стройова і польова підготовка, фізична освіта, інструкторська й стрілецька підготовка;

б) для кавалерійських шкіл: тактика, військова топографія, суспільствознавство, стройова підготовка, їзда й догляд за кінями, польова підготовка, фізична освіта, інструкторська підготовка;

в) для артилерійських шкіл: тактика, артилерія, військова топографія, суспільствознавство, артилерійська підготовка, стрільба, польова, фізична та інструкторська підготовка;

г) для інженерних шкіл: тактика, фортифікація, дорожньо-мостова справа, мінно-підривна справа, військова топографія, суспільствознавство, стройова, польова, фізична та інструкторська підготовки [5].

Під навчальним предметом, у досліджуваному періоді, розумілися основи тієї чи іншої науки або мистецтва, а також знання, уміння й навички, відібрані відповідно до мети комуністичного виховання та навчання учнів із урахуванням їх вікових особливостей [7].

Окрім переваг, перші роки навчання за методикою лабораторного плану мали й негативні тенденції: складнощі в подоланні багатопредметності та складанні цікавих програм й завдань. Зокрема, в резолюції, прийнятій на об'єднаній конференції ГУВНЗ, військових навчальних закладів та окружних інспекцій 15 січня 1924 року щодо навчальних планів та програм, рекомендувалось переглянути навчальні плани, щоб вирішити питання багатопредметності шляхом об'єднання дисциплін в цикли, надати пропозиції щодо питань, які повинні

працювати виключно лабораторно. Говорячи про цикли предметів, на 2-му Всесоюзному з'їзді військових навчальних закладів зазначалося, що основою при побудові військових навчальних циклів повинна була бути тактика, при чому загальна тактика була базою для виховання взаємодії родів військ та засобів в маневрах та під час ведення бою. Програми інших предметів повинні виходити з потреб програми з тактики, стосовно змісту та часу вивчення [2].

На початковому етапі становлення військової освіти у 1920-х роках, головною проблемою залишалося питання відсутності педагогічних кадрів, які б могли професійно готувати військових фахівців, враховуючи нові вимоги до навчання. На території радянської України в роки громадянської війни була створена військово-педагогічна школа в місті Києві, яка в короткі терміни готувала викладацький склад. Відповідно в школі викладалися такі предмети:

1. Військові: а) тактика, б) артилерія, в) військово-інженерна справа, г) військово-топографічна справа, д) військова адміністрація.

2. Загальноосвітні: а) російська мова, б) математика, в) географія, г) історія.

3. Політична група предметів [9].

Інформативним для нашої статті був довідник для вступу В. Соколова «Шлях до командира Червоної Армії» 1929 року видання. В ньому детально висвітлюються курси дисциплін, які курсанти вивчали протягом 3-х й 4-х років навчання в піхотних школах погодинно. Перший цикл був представлений військовими науками (тактика, військова топографія, військово-інженерна справа, артилерія, військова адміністрація, військове законодавство, військова гігієна), на які виділялося 968 годин. Наступний курс був присвячений політроботі в РСЧА (вступ, шкільна робота, позашкільна робота, політробота за військового часу) на нього виділялося 252 години навчального часу. На муштровий цикл виділялася найбільша кількість годин – 2392 години і цей курс включав: загальновійськову підготовку, фізичну, стрілецьку, муштрову та технічну підготовки. Також у військовій школі викладався загальнополітичний цикл, що був розрахований на 344 години. Основні питання, на які зверталась увага, – державний лад СРСР, історія класової боротьби в Росії та на заході, політична економія, економічна політика, марксизм та ленінізм. Останнім циклом в піхотних школах був загальноосвітній цикл, розрахований на 432 години. Він включав вивчення російської мови, математики, природознавства та географії [10].

Наведений перелік дисциплін, що викладався у військових школах дає зрозуміти, що курсант за 3-4 роки навчання одержував значні військові, політичні та загальноосвітні знання, які формували з нього кваліфікованого у військовій справі, культурного та «політично-заангажованого» командира РСЧА.

Навчання у військових навчальних закладах розподілялося на два періоди: зимовий та літній. Протягом зимового періоду акцент робився на теоретичній частині курсу, в літній – на практичній [3]. Тобто знання, засвоєні протягом зимового періоду, застосовувались та відпрацьовувались в літній період під час табірних зборів.

Враховавши всі переваги та недоліки застосування лабораторного плану протягом 1920-х років, в 1930-х роках ГУВНЗ були прийняті заходи щодо підвищення якості навчання курсантів. Був встановлений більш тісний зв'язок нормальних військових шкіл з військами, збільшивши участь шкіл в польових виходах разом з військовими частинами, де курсанти практично засвоювали взаємодію родів військ та набували практичні військові навички.

Навчальні години в піхотних школах розподілялися між предметами наступним чином: військово-теоретичний цикл – 45%, практика у військах – 25,3%, суспільно-політичний цикл – 14,1%, загальноосвітній – 13,6%, а решту часу – знаходження у резерві. У військово-технічних школах 45,9% навчального часу відводилося на військово-технічний цикл або спецпідготовку. Для більш швидкого та кращого оволодіння військовою технікою в військово-навчальних закладах, як і в армії, в 1931-1932 рр. були створені гуртки з вивчення техніки. Це було пов'язано з процесом індустріалізації армії, на 1930 рік армію почали оснащувати новою бойовою технікою та озброєнням. З появою нової техніки перед військовим фахівцем була поставлена нова задача – вміти керувати та застосовувати техніку й сучасне озброєння. Така вимога стояла й перед військовими навчальними закладами, випускники повинні були мати навички користування зброєю та технікою одразу після закінчення шкіл та їх призначення у війська.

В результаті заходів, проведених Центральним Комітетом Комуністичної партії СРСР, на початку 1930-х рр. зросла роль соціально-економічних дисциплін та курсу партійно-політичної роботи, визначалися кількість й обсяг соціально-економічних дисциплін у військових школах. Починаючи з 1931/32 навчального року в них вивчалися наступні дисципліни: ленінізм – 120 годин, історія ВКП (б) –

100 год., політекономія – 90 год., теорія радянського господарства – 90 год., історія Комінтерну – 40 год., антирелігійна пропаганда – 30 год., курс партійно-політичної роботи в РСЧА – 122 години. Всього на суспільно-політичні предмети відводилося 632 годин.

Підвищенню якості бойового та політичного навчання у військових школах сприяло виконання постанов ЦК ВКП (б) від 25 серпня 1932 року «Про навчальні програми та режим у початковій і середній школі» та ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 р. «Про навчальні програми та режим у вищій школі й технікумах». Керуючись вимогами цих документів, військово-навчальні заклади в основному ліквідували «лабораторно-бригадний метод» в навчанні, підвищили роль викладача в навчальному процесі та теоретичний рівень викладання, більш цілеспрямовано стали прищеплювати курсантам навички самостійної роботи над книгою, домоглися підвищення особистої відповідальності учнів за успішність. Ці документи комуністичної партії та уряду, а також прийнята на їх основі Постанова РВС СРСР визначали систему навчання і виховання у військових школах й училищах до середини 1930-х років.

З реорганізацією військових шкіл у військові училища змінилися терміни навчання, програми, предмети тощо. Так станом на 1937 рік термін навчання в сухопутних училищах становив 3 роки, в Одеському піхотному училищі – 2 роки. До військових училищ приймалися юнаки, які мали закінчену повну середню освіту (10 класів) та могли здати вступні іспити з математики та російської мови [4].

В усіх військових училищах курсанти вивчали, разом зі своєю основною спеціальністю, всі засоби сучасної військової техніки (танки, радіо, військова хімія, інженерна справа, артилерія тощо). У військових училищах особливу увагу приділяли стройовій та фізичній підготовці, розвивалося значення спорту. Курсанти мали досконало володіти оновленими військовими статутами та предметами.

Із зростаючою загрозою майбутньої війни, а також агресивною політикою СРСР, направленою на окупацію сусідніх держав та поневолення «братніх» націй, терміни навчання військових фахівців скорочувались. Це було пов'язано з необхідністю підготовки більшої кількості військових фахівців за короткий період. Окрім того, переглядався й зміст підготовки військових фахівців, він включав тільки предмети та матеріали, необхідні для формування у майбутнього командира практичних навичок, що він зможе застосовувати на полі бою.

Висновки й перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідивши зміст підготовки військових фахівців 1920-1940-х років, можемо дістатися висновку, що підготовка військових фахівців зазнавала вагомих перетворень протягом даного періоду, про це свідчать динамічні зміни в програмах, планах, обсягах та предметах навчання. В роки мирного соціалістичного будівництва була проведена велика теоретична й практична робота по вдосконаленню змісту підготовки військових фахівців з урахуванням умов мирного часу. Вона була націлена на те, щоб готувати майбутніх командирів не тільки як військових фахівців, а й розвивати особистість офіцера в інтересах загально-соціальних завдань, що стояли перед країною.

Аналіз наявної літератури показав, що проблематика статті вивчена недостатньо та потребує ґрунтовного вивчення її в архівних установах України.

Література

1. Брижатий Є.І. Підготовка офіцерських кадрів Збройних Сил України з урахуванням досвіду провідних країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://konferenciya.jimdo.com>
2. Итоги и современные задачи работы военных школ. Тезисы доклада по 2-му Всесоюзному съезду военно-учебных заведений. – М.: УВУЗ ГУ РККА, 1929.
3. Как рабочему и крестьянину стать командиром РККА. – К., 1927. – С. 6.
4. Как поступить в военное училище. – М.: Воениздат, 1937. – С. 13.
5. Каменев А. И. История подготовки офицерских кадров в СССР (1917—1984 гг.). — Новосибирск: НВВГУ, 1991. — С. 36.
6. Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта: міжнародний аспект / Н.Г. Ничкало // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Творча особистість у системі неперервної професійної освіти» / За ред. С.О. Сисоєвої і О.Г. Романовського. – Х.: ХДПУ, 2000 - С. 54-80.
7. Педагогіка : підручник / За ред. М.Д. Ярмаченко. – К.: Вища школа, 1986. – С. 97, 104.
8. Перцов А.В. Особенности использования лабораторной формы организации обучения в Украинской конной школе имени т. Буденного (1921-1932 гг.) / А.В. Перцов // Достижения вузовской науки. – Новосибирск, 2015. - № 18. – С. 43-48.
9. Петровский Д. Военная школа в годы революции (1917-1924 гг.). – М., 1924. – С. 199.
10. Соколов В. Шлях до командира Червоної Армії. Довідник для вступу до військових шкіл. – Одеса: Держ. вид-во України, 1929. – С. 60.

11. Умнов К. Новейшие методы преподавания в связи с опытом применения их в военно-учебных заведениях. – М.: Государственное военное изд-во, 1925. – С.20.

СУТЬ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ НА ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ В 1920-1940-Х ГОДАХ

И. В. Тычина

В статье раскрываются понятия сути профессиональной военной подготовки и требования к сути подготовки в военных учебных заведениях Украины в 1920-1940-х гг. Исследуется работа военных школ по лабораторной методике и предоставлены, как преимущества, так и недостатки обучения по лабораторному плану. Определены главные предметы обучения для каждой группы военных школ и подробно рассмотрены циклы, на которые делились дисциплины, а также представлено почасовое изучение этих дисциплин.

Ключевые слова: *суть подготовки, военный специалист, Главное управление военно-учебных заведений, лабораторный план, учебные дисциплины.*

THE CONTENT OF SPECIALISTS' TRAINING IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE IN 1920-1940'S

I. V. Tychyna

The article describes the concept of the professional training content and content requirements for training in military educational institutions of Ukraine in 1920-1940's. The work of military schools by laboratory techniques is studied and it is highlighted both advantages and disadvantages of laboratory plan study. It is identified the main subjects of study for each group of military schools and detailed the cycles with the disciplines, which each included. The article represents these disciplines hourly.

Keywords: *Content of training, military specialist, General Military Educational Institutions Administration, laboratory plan, subjects.*

Тычина Ірина Вікторівна – аспірант кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені І. Франка (м. Житомир, Україна).
E-mail: irene8383@mail.ru

Tychyna Iryna Viktorivna – Postgraduate Student of the Department of Pedagogy of Zhytomyr Ivan Franko State University (Zhytomyr, Ukraine).
E-mail: irene8383@mail.ru